

PIETER IV ADORNES (1460 - ca. 1496) : EEN BRUGS PATRICIER IN GENT

door

Marc BOONE, Marianne DANNEEL en Noël GEIRNAERT

1. *De familie Adornes in Brugge*

Vanaf de tweede helft van de 14de eeuw behoorde het uit Genua afkomstige geslacht Adornes tot de meest vooraanstaande families van het laatmiddeleeuwse Brugge. Van verscheidene leden van deze familie is bekend dat ze actief waren in de wereld van de internationale handel, en bij voorkeur als makelaar bemiddelden in transacties waarbij Genuese handelaars betrokken waren. Niettegenstaande hun afkomst en hun blijvende contacten met de Genuezen waren de Adornes echter volledig ingeburgerd te Brugge. Geregeld vervulden ze allerlei functies in het stadsbestuur. Door huwelijken binnen het stadspatriciaat raakten ze vermaagschapt met de meeste belangrijke families van Brugge. Ze namen deel aan het mondaine gezelschapsleven en speelden een belangrijke rol in schuttersgilden, aristocratische broederschappen en op toernooien.

Eveneens kenmerkend voor de Brugse Adornes is hun voortdurende loyale houding tegenover de centrale overheid. Op het einde van de 14de eeuw werd Pieter Adornes, na een opmerkelijke loopbaan in het stadsbestuur, algemeen ontvanger van Vlaanderen en Artesië. Zijn zoons Pieter en Jacob Adornes kozen tijdens de Brugse opstand van 1436-1438 de kant van hertog Filips de Goede, waardoor ze na de mislukking van de opstand tot de hoogste functies in het stadsbestuur konden opklimmen. Een ander kenmerk van de Adornes is op het religieuze vlak gesitueerd. Verschillende leden van de familie hadden een voorkeur voor ingetogen vroomheid en een neiging zich van de wereld af te keren. Ze steunden verschillende kloosters, vooral die van de kartuizerorde. Typisch voor dit cosmopolitische geslacht was de traditionele verering voor de Heilige Plaatsen en vooral Jeruzalem. De Italiaanse herkomst van de Adornes en hun blijvende contacten met hun stamland heeft er ook toe geleid dat zij hebben bijgedragen tot de vroegste verspreiding van het ideeën-goed van het Italiaanse humanisme in Brugge.

De bekendste telg van de familie, ridder Anselm Adornes (1424-1483), bereikte de top van de maatschappelijke ladder. Hoewel hij actief bleef in de internationale handel, speelde hij een vooraanstaande rol in het adellijke gezelschapsleven van zijn tijd. Hij was een geziene figuur aan de hoven van de Bourgondische hertogen en de Schotse koning James III en vervulde verscheidene diplomatieke opdrachten. Als cosmopoliet en humanist kon hij zich thuisvoelen in Vlaanderen, in Italië en in Schotland. Zijn nauwe betrekkingen met Schotland had hij te danken aan een bijzonder goed geslaagde diplomatieke missie in dat land, waardoor in

1470 een einde kwam aan een Schotse handelsboycot met Vlaanderen. Sinds zijn diplomatieke opdracht bleef hij in contact met de Schotse koning James III, van wie hij eveneens verscheidene eervolle én winstgevende taken te vervullen kreeg. Door zijn vele reizen werd hij één van de weinige Bruggelingen die beschikte over een netwerk van internationale relaties. Zijn Jeruzalembedevaart maakte zowel in Brugge als in Schotland veel indruk. De nog bestaande Jeruzalemkapel in Brugge, die in zijn opdracht gebouwd werd, is het monumentale getuigenis van zijn verering voor Jeruzalem en de Heilige Plaatsen. Als vooraanstaand Bruggeling was Anselm Adornes vanaf 1444 zeer nauw betrokken bij het stadsbestuur. In het stadsbestuur te Brugge speelde ook hij ondubbelzinnig de kaart van de Bourgondische machthebbers. Deze voortdurende collaboratie werd hem door de Bruggelingen niet in dank afgenomen. Na de dood van Karel de Stoute, in 1477, viel hij definitief in ongenade bij de Bruggelingen. Hij werd gevangen gezet, berecht, onderworpen aan een vernederende genadeprocedure en zwaar beboet. Belangrijk is wel dat in 1477 voor lange tijd een einde kwam aan de rol van de Adornes in het Brugse politieke leven. Anselms zoon Arnoud, wiens loopbaan pas was begonnen, verdwijnt na 1477 uit de jaarlijkse lijsten van de wetsvernieuwingen. Het zou tot 1521 duren voor de naam Adornes opnieuw in het stadsbestuur zou verschijnen¹.

Pieter IV Adornes, een andere zoon van Anselm Adornes, was zich blijkbaar bewust van het feit dat hij en zijn familie in Brugge geen rol van betekenis meer konden spelen. Hij heeft dan ook gepoogd zijn ambities elders waar te maken. In deze bijdrage willen we de levensloop van Pieter Adornes construeren. Het uiteindelijke doel is te komen tot een maatschappelijke situering van Pieter Adornes en zijn activiteiten.

2. Pieter Adornes' geboorte en doopsel in het Brugse milieu

Pieter IV Adornes werd geboren op 26 september 1460 „snavens tusschen den X en de XI hueren”. Hij was het elfde kind en de zesde zoon van Anselm Adornes en diens echtgenote Margaretha vander Banck. Na hem zouden nog vijf kinderen volgen. Zoals de gewoonte was in de hogere kringen van die tijd werd hij door drie peters en twee meters boven de doopvont gehouden. Pieter III Adornes, broer van Anselm, wordt vermeld als de eerste peter. Het ligt voor de hand dat Pieter IV zijn doopnaam aan zijn eerste peter te danken heeft. De twee andere peters waren Genuezen. Volgens het nogal corrupte afschrift van Anselm Adornes' notities heetten ze *Franciscus Justinaen* en *Mainfroot Spingele*. Als meters vermeldt deze tekst: *Joncvrouw de weduwe van Joos van Varsenare en Wouters Utenhove wijf*².

(1) Deze alinea's zijn uitsluitend gebaseerd op N. GEIRNAERT, *De Adornes en de Jeruzalemkapel. Internationale contacten in het laatmiddeleeuwse Brugge*, in ID. en A. VANDEWALLE (red.), *Adornes en Jeruzalem. Internationaal leven in het 15de- en 16de-eeuwse Brugge. Brugge, Jeruzalemkapel, 9-25 sept. 1983. Catalogus*, Brugge, 1983, p. 11-49.

(2) *Copie van Mer Ancelmus Adornes Huwelick*, in het *Memoriaelboucxkin* van

De lijst van de zestien kinderen van Anselm Adornes met de namen van de peters en de meters bij de doopplechtigheid vormt een unieke bron om de vrienden- en relatiekring van Anselm Adornes te leren kennen. Ook de peters en meters van Pieter IV Adornes zijn zeer typisch voor de relatiekring van zijn vader. In de eerste plaats is daar uiteraard de eigen familiekring, hier vertegenwoordigd in de persoon van Anselms oudste broer, Pieter. Over deze figuur is weinig bekend. Men weet dat hij enig grondbezit had bij de Carmersstraat, niet ver van de Jeruzalemkapel, waar ook het bezit van de andere leden van de familie was gesitueerd. Samen met zijn vrouw verkocht hij op 18 januari 1460 (n.s.) een groot huis met tuin, stallen en schuren en zestien éénkamerwoningen, gelegen in de Carmersstraat, aan de brouwer Jacop van Halewyte, een stroman van de Doornikse wijbisschop Willem Vatoris. Op dat perceel zou zich dan de kloostergemeenschap Bethanië vestigen. Hij stierf voor 28 oktober 1473, na een kinderloos huwelijk. Dit blijkt uit het feit dat zijn broer Anselm toen zijn erfgenaam werd³. De twee Genuese peters waren naar alle waarschijnlijkheid commerciële relaties van Anselm Adornes. Mainfroot Spingele kan o.i. geïdentificeerd worden met Manfredus Spinola, een lid van de belangrijke Spinola-familie, die in 1466 met een diplomatieke opdracht werd belast⁴. Leden van deze grote en machtige familie onderhielden geregeld commerciële betrekkingen met Brugge⁵. Franciscus Justinian is te identificeren met Franciscus Justinianus, Franchois Justinian, een Genuese handelaar die zeker sinds 1459 geregeld in Brugge verbleef en zich hier ook onledig zou hebben gehouden met de kopiëring van zeker één humanistisch handschrift⁶.

De twee meters worden aangeduid met de namen van hun echtgenoten. O.i. vertegenwoordigen zij dan ook hun echtgenoot of diens familie. Joos van Varsenaere, zoon van Jan, schildknaap, gewezen schout van Brugge en raadgever van hertog Filips de Goede, was vermoedelijk overleden in 1456. Zijn weduwe, Lijsbette de Fever, eveneens afkomstig uit een Brugs patriciërsgezicht, overleefde hem nog tot op 8 juli 1472⁷.

Pieter V Adornes, STADSARCHIEF BRUGGE (verder SAB), *Adornes en Jeruzalem. Depot De Limburg Stirum*. Dit stuk is een afschrift uit ca. 1900-1950 van een verloren 16de-eeuws origineel. De kopie bevat enkele twijfelachtige lezingen. Als geboortedatum van Pieter wordt eigenlijk 1455 in Romeinse cijfers vermeld. Uit de volgorde van de namen van de overige kinderen van Anselm blijkt echter overduidelijk dat hier 1460 moet worden gelezen. Bij de namen van de meters heeft de 20ste-eeuwse kopiïst getwijfeld of het ging om de weduwe van Jooris of Joos van Varsenaere. Uit van elders gekende biografische bijzonderheden blijkt dat het gaat om Joos van Varsenaere.

(3) N. GEIRNAERT, *De eerste jaren van het zusterhuis Bethanië te Brugge*, in: *Sacris Erudiri*, XXVI, 1983, p. 255 en 266; waar, op basis van een artikel van N. Huyghebaert, 1480 is vermeld als vermoedelijke overlijdensdatum. Hij was echter al overleden op 28 oktober 1473, aangezien Anselm Adornes hem dan opvolgde in het bezit van een leen gelegen in Koolkerke (SAB, *Adornes en Jeruzalem, Depot De Limburg Stirum*, Cartularium van Jan Adornes, f° 15).

(4) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges*, II, Brugge, 1905, p. 141-144.

(5) *Ibid.*, passim.

(6) *Ibid.*, p. 90-91 en GEIRNAERT, *De Adornes*, p. 47, n. 112.

(7) J. GAILLIARD, *Inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre occi-*

Van meer belang voor deze studie is de vermelding van de echtgenote van Wouter Utenhove als meter. Anselm Adornes onderhield dus nauwe relaties met de familie Utenhove, één van de belangrijkste Gentse geslachten. Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat Pieter Adornes later in het huwelijk zou treden met een lid van de familie Utenhove. Wouter Utenhove was poorter van Brugge. Hij was getrouwd met de weduwe van Nicolaas Schoutheete, Margareta Tristram. Zijn naam is dan ook verbonden met het ontstaan van de verering van de relik van het H. Kruis in de O.-L.-Vrouwekerk, die door Schoutheete uit het Nabije Oosten naar Vlaanderen zou gebracht zijn⁸. Hij was kerkmeester van de O.-L.-Vrouwekerk⁹, vervulde verscheidene functies in het stadsbestuur¹⁰ en was dus volledig ingeschakeld in de wereld van het Brugse patriciaat. Welke verwantschap er precies bestond tussen hem en de Gentse Utenhoves is niet uitgemaakt¹¹. Uit verscheidene documenten kan echter worden afgeleid dat Wouter Utenhove op een of andere manier verwant was met de

*dentale, avec des données historiques et généalogiques, Arrondissement de Bruges, I, 1: Bruges. Eglise Cathédrale de St.-Donat (sic), Brugge, 1863, p. 180-181, geeft als overlijdensdatum 4 december 1456 op. Dit is in tegenspraak met de vermelding door Van Rompaey in zijn lijst van Brugse schouten tijdens de Bourgondische periode: Jooose de Varsenare blijkt hieruit van 28 oktober 1445 tot 14 december 1456 als schout te Brugge actief te zijn geweest. Met een tweede Jooose de Varsenare, ridder en raadsheer-kamerling genoemd, die van 1473 tot 1476 eveneens schout te Brugge was (na baljuw van Kortrijk te zijn geweest) wordt vermoedelijk een zoon van de Jooose die met Lysbette de Fever gehuwd was, bedoeld. Zie J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Bourgondische periode*, Brussel, 1967, Verhandelingen van de Kon. Vl. Acad. voor wetenschappen, letteren en schone kunsten, Klasse der Letteren, jg. XXIX, nr. 62, pp. 621 en 632. De vader van Lijsbette de Fever, Colaard, overleden in 1444, was ontvanger van de Bourgondische hertog. N. GEIRNAERT, *Hof van Watervliet (Hof van Sint-Joris: Bouwheer en verdere lotgevallen*, in: S. VANDENBERGHE (red.), *Het Hof van Watervliet in de Oude Burg te Brugge*, Brugge, 1983, p. 12.*

(8) J. VAN CALOEN, *Triumphe van het heilig Kruise Christi Jesu, dat is de Geschiedenisse van de Vier Kruisreliquien (...)*, Brugge, 1871, p. 62-63 (verslag uit 1474). Uit dit stuk blijkt dat Schoutheete eerst getrouwd was met ene Agnes en vervolgens met Margareta Tristram. Volgens andere bronnen was Utenhove echter getrouwd met Agnes en vervolgens met Margareta Tristram, cf. GAILLIARD, *o.c.*, I, 2; *Bruges. Eglise de Notre Dame*, Brugge, 1866, p. 268-269. Met dank aan drs. G. Verhoeven (V.U. Amsterdam) van wiens gegevens wij gebruik konden maken.

(9) *Ibid.*, p. 70 en 265.

(10) Hij was hoofdman van het Carmerszestendeel in 1439-40, 1441-42, 1449-50, 1454-55, 1460-61, 1467-68 en 1473-74, schepen in 1448-49, 1450-51, 1468-69 en 1471-72, gecommiteerde voor de stedelijke financiën in 1461-62 en 1462-63 (SAB, reeks 114 *Wetsvernieuwingen*, reg. 1422-23, f° 126, 140, reg. 1447-53, f° 59, reg. 1468-1501, f° 1 v°, 26 en 43 v°; reeks 216 *Stadsrekeningen*, 1461-62 f° 1 en 1462-63, f° 1; reeks 539 *Handschriften*, nrs. 6, 8, 8bis, 12-16, sub annis).

(11) Was hij een zoon van Clais Utenhove, baljuw van Brugge en het Vrije, vermeld in: SAB, *Adornes en Jeruzalem, Depot De Limburg Siirum*, Cartularium van Jan Adornes, f° 104-105 v° (kopieën van drie oorkonden uit 1427 en 1428)? Deze Nicolas (Clais) Utenhove, te Gent geboren en er op 18 februari 1458 overleden, was gehuwd met Anna van Messem, dochter van een Brugs stadstresorier Willem van Messem, en van Marie van der Beurse. Het grootste gedeelte van zijn zeer actieve loopbaan in dienst van de Bourgondische hertogen speelde zich overigens te Brugge af: A. VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, Utenhove (Nicolas), in: *Biographie nationale*, XXV, Brussel, 1930-1932, kol. 999-1010.

Adornes. In elk geval trad hij in 1454 verschillende keren op als voogd van de minderjarige kinderen van Pieter II Adornes en Elisabeth Braderic, de ouders van Anselm¹².

3. Pieter Adornes voor zijn huwelijk

Over de opleiding en de activiteit van de jonge Pieter Adornes is tot nu toe weinig bekend. Zijn vader Anselm kwam op 23 januari 1483 in Schotland gewelddadig om het leven. Hij speelde toen allang geen rol meer in het Brugse politieke leven¹³. Kort na deze datum werd Pieter Adornes meerderjarig verklaard. In elk geval was hij nog minderjarig in september 1481, toen er na het overlijden van zijn moeder nog twee voogden in naam van hem, zijn broer Anthuenis en zijn zusters Maykin en Betkin optraden¹⁴. Dit belette hem blijkbaar niet een officiële verklaring af te leggen waarbij hij zich er onder eed toe verplichtte het vruchtgebruik van het leen *Bonjours* in het ambacht Zomergem aan zijn vader te laten. De tekst van de akte waarin dit is vastgelegd vermeldt verder dat hij hoopt binnenkort in het bezit van dit leen te worden gesteld „bij toedoen van minen beminden broeders ende gracie van onsen edelen en werdeghe heere ende vadere”. Het stuk is niet gedateerd, maar het moet uiteraard gesitueerd worden voor 23 januari 1483¹⁵. In een akte van 16 mei 1483 van Pieter en Anthuenis Adornes staat genoteerd dat zij kort voor deze datum en na het overlijden van hun vader door de schepenen als oppervoogden van de wezen meerderjarig zijn verklaard¹⁶. Dit betekent dan dat Pieter Adornes na 23 januari en voor 16 mei 1483 meerderjarig werd.

Vermoedelijk was Pieter Adornes toen al geruime tijd betrokken bij de commerciële activiteiten van zijn vader. De „staet van de sculden ende coopmanscepen” van Anselm Adornes, opgemaakt op 9 mei 1483 vermeldt althans „den bouc bij Pieter Adornes ghehouden als van de loopende rekeningen”, en „den bouc bij den selven Pieter als over de coopmanscepe deszelf boucx”. Daarbij waren bedragen genoemd van respectievelijk 42.182 d. gr. en 19.766 d. gr. Uit dezelfde staat blijkt dat Anselm Adornes toen nog commerciële betrekkingen onderhield met Genua en Spanje. Hij was betrokken bij de toen zeer belangrijke internationale aluinhandel en hij verhandelde laken uit Doornik en Engeland. Het document geeft geen expliciete vermeldingen meer van makelaarsactiviteiten, hoewel dit misschien kan begrepen worden onder de algemene term „coopmanscepen”¹⁷.

(12) Cart. van Jan Adornes (zie noot 11), f° 104-105v°: kopieën van vijf oorkonden uit 1454.

(13) GEIRNAERT, *De Adornes*, p. 27.

(14) SAB, *Adornes en Jeruzalem, Depot De Limburg Stirum, Cartularium van Jan Adornes*, f° 116-117v°.

(15) *Ibid.*, f° 115r°.

(16) SAB, *Adornes en Jeruzalem, Aanwinst 1982-83*, charter sub dato.

(17) *Ibid.*, *Depot De Limburg Stirum, Cartularium van Jan Adornes*, f° 132v°-133r°.

Bij het overlijden van Anselm Adornes moest de zeer uitgebreide nalatenschap worden verdeeld onder de overlevende kinderen. Nadat zij daarover onderling overeengekomen waren, werd daarvan een akte opgemaakt voor de Brugse schepenen Daneel Daneels en Oste van den Rade¹⁸. De verschillende lenen en heerlijkheden van Anselm Adornes vielen buiten deze overeenkomst, zij werden geërfd door Anselms oudste zoon Jan, kanunnik Jan Adornes¹⁹. Anselms bezittingen in Schotland gingen voor het overgrote deel definitief verloren. Nog op 4 mei 1519 werd een inventaris opgemaakt van het onmogelijk te achterhalen gedeelte van de nalatenschap. Het is de laatste keer dat de Schotse bezittingen van Anselm vermeld worden in het familiearchief van de Adornes²⁰.

Al bij al bleef er nog voldoende te verdelen. Pieter Adornes kreeg diverse percelen akkerland in Hertsberge, parochie Ruddervoorde, voor een totaal van 53 gemeten, 1 lijn en 14 roeden; daarbij nog verschillende percelen bosgrond in Hertsberge en Ruddervoorde, alles samen 8 gemeten en 21 roeden, met nog een vijver in Hertsberge; hij was verder nog voor de helft gerechtigd in drie huizen, gelegen in het Oostproosse te Brugge, en in het grote nog bestaande huis „De Witte Poorte”, nu op het Jan van Eyckplein in Brugge; tenslotte kreeg hij nog 7 lijnen akkerland gelegen te Westkerke, dit voor wat het onroerend bezit betrof. Daarnaast erfde hij nog voor een nogal aanzienlijk bedrag aan renten, alles samen genoeg voor een jaarlijks inkomen van meer dan 9.600 d. gr. Op 22-jarige leeftijd was Pieter Adornes dus een jonge meerderjarige vrijgezel met een eigen vermogen, afkomstig uit een zeer vooraanstaande familie. Tevens had hij naar alle waarschijnlijkheid enige ervaring in de internationale handel opgedaan. Voor Pieter Adornes was de tijd dan ook rijp voor een gepast huwelijk.

4. Het huwelijk van Pieter Adornes met Catharina Utenhove

In 1483 kwam niet alleen Pieter Adornes in aanmerking voor een huwelijk. Ook zijn anderhalf jaar jongere broer Anthuenis, die samen met Pieter meerderjarig was verklaard²¹, zocht naar een geschikte partner. Op 7 januari 1484 ondertekende *Anthuenis Adournes* samen met enkele getuigen dan ook een akte waarin hij bevestigde dat zijn oudste broer *meester Jan Adournes* hem i.v.m. zijn voorgenomen huwelijk met *Kateline Utenhove* verschillende leengoederen had overgedragen²². Hoe-

(18) Zie noot 16. De voorafgaande overeenkomst is opgetekend in het cartularium van Jan Adornes, met verwijzing naar de oorkonde, f° 144-149v°.

(19) Beschrijving van de feodale erfenis van Jan Adornes in diens cartularium, passim.

(20) RIJKSARCHIEF BRUGGE (verder: RAB), *Aanwinsten. Archief Adornes*, 2 ex.

(21) Dit blijkt uit de oorkonde van 16 mei 1483 (zie noot 16). Anthuenis Adornes was geboren op 20 januari 1462 (*Copie van Mer Ancelmus Adournes Huwelick*, zie noot 2). Na een huwelijk van enkele jaren met ene Jacqueline overleed hij ca. 1492-93, zonder wettige nakomelingen (GAILLIARD, *Bruges et le Franc*, III, Brugge, 1859, p. 110; Cartularium Jan Adornes, f° 182-184 v°, 206 v°).

(22) RAB, *Aanwinsten. Archief Adornes*. Het charter is gedateerd: „Dit was

wel de authenticiteit van deze in origineel overgeleverde akte zeker is, kan men er toch aan twifelen of de erin beschreven rechtshandeling werkelijk heeft plaatsgehad. In elk geval was niet Anthuenis Adornes maar diens broer Pieter al op 29 februari 1484 getrouwd met Kateline of Catharina Utenhove. De lenen waarvan sprake zijn dan ook niet aan Anthuenis maar aan Pieter overgedragen. Wij hebben geen gegevens aangetroffen over een eventuele verbroken verloving van Anthuenis Adornes en Catharina Utenhove. Ook zijn geen bronnen beschikbaar over de redenen waarom Catharina Utenhove of haar familie Pieter Adornes verkoos boven zijn broer Anthuenis.

Pieter Adornes is dus in het huwelijk getreden met Catharina Utenhove. In de vorige paragraaf werd er al op gewezen dat de Adornes nauwe relaties onderhielden met Wouter Utenhove. Welke (verwantschaps?)banden ze precies hadden met de Gentse Utenhoves kon niet worden uitgemaakt²³. Een eventueel huwelijkscontract waarbij de inbreng van beide families nauwkeurig werd vastgelegd is nog niet opgedoken. Van de kant van de familie Adornes zijn wel een aantal documenten i.v.m. het huwelijk bewaard gebleven. Daardoor is o.m. duidelijk dat kanunnik Jan Adornes, Pieters oudste broer en sinds de dood van Anselm Adornes zowat het hoofd van de familie, een belangrijke rol heeft gespeeld bij

ghedaen in tjaer MCCCC lxxxiiij up den viij^{en} dach in Januario'. Indien voor dit stuk de paasstyl zou zijn gebruikt zou de datum 7 jan. 1485 n.s. zijn. Dit is echter onmogelijk aangezien Pieter Adornes op die datum al getrouwd was met *Catharina Utenhove*. Blijkens een nota van Arnoud Adornes, ook een broer van Pieter IV, overgenomen in het *Memoriaelboucxkin* van zijn achterkleinzoon Pieter V († 1584), kopie in SAB., *Adornes en Jeruzalem, Depot De Limburg Stirum*, gebruikte de familie Adornes voor het dateren ook de *stilus romanus* (kerststyl).

In een andere bron uit het Adornesarchief, o.a. in de Copie van Mer Ancelmus Adornes Huwelick (zie noot 2), gebruikt men ook de term *stilus italianus*.

Zo men bij het ietwat enigmatische *stilus italianus* bijna automatisch aan de typisch Italiaanse boodschapsstyl denkt, moet er toch op gewezen worden dat de uit Genua afkomstige Brugse Adornes waarvan we overigens zeker weten dat ze blijvende contacten met Genua onderhielden, met *stilus italianus* meer dan vermoedelijk in eerste instantie de in Genua in zwang zijnde stijl zullen bedoeld hebben, deze was de kerststyl. Cf. R. DOEHAERD, *Les relations commerciales entre Gênes, la Belgique et l'Outremont d'après les archives notariales Génoises, t. I: introduction*, Brussel, Roma, 1941, (Institut historique Belge de Rome, études d'histoire économique et sociale, vol. II), p. 39.

(23) Een betrouwbare genealogie van de familie Utenhove tijdens de middeleeuwen ontbreekt nog steeds, voor de oudste vermeldingen, zie: F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302*, Antwerpen 's-Gravenhage, 1938, (*Rijksuniversiteit te Gent, werken uitg. door de faculteit Letteren en Wijsbegeerte, nr. 85*), passim (voornamelijk pp. 80-86). Voor de vijftiende-eeuwse Utenhoves, raadplege men (met het nodige voorbehoud) de stamboom van de Utenhovetak in de Scheldestraat bij A. CASSIMAN, *Onze-Lieve-Vrouw ten Hove of de priorij te Waarschoot*, in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 1, 1949, p. 27. De genealogie van de familie Utenhove in de zestiende eeuw, een periode waarin meerdere leden van de familie hervormingsgezinde activiteiten ontplooiën, treft men aan bij: J. DE-CAVELE, *De dageraad van de reformatie in Vlaanderen (1520-1565)*, Brussel, 1975, deel 1, (*Verhandelingen van de Kon. Ac. voor Wetenschappen, Letteren enz., Klasse der Letteren*, jg. 37, nr. 76), pp. 77-81.

Signaleren we tenslotte ook nog een handschrift, bewaard in de Gentse universiteitsbibliotheek, signatuur: G 11508 (5), te dateren na 1626, dat een stamboom van de Utenhoves en de Gruteres bevat. Dit handschrift, wellicht de betrouwbaarste stam-

de voorbereiding van het huwelijk²⁴. Jan Adornes heeft er trouwens voor gezorgd dat een groot gedeelte van zijn feodale bezittingen eigendom zouden worden van Pieter Adornes na diens huwelijk met Catharina Utenhove. Jan Adornes zou wel nog heel zijn leven lang het vruchtgebruik van deze bezittingen behouden. Uit de stukken i.v.m. deze transactie kan worden opgemaakt dat Pieter Adornes en Catharina Utenhove getrouwd zijn tussen 6 en 29 februari 1484. Oorspronkelijk was het de bedoeling dat Pieter Adornes de heerlijkheden Ronsele en *Berendelaere* en de leengoederen *Bonjours* en *Tlaexsche* in het ambacht Zomergem, de heerlijkheid Gendbrugge en het leengoed Steenbrugge in de parochie Ruddervoorde, vijf lenen bestaande uit tienden gehouden van de abt van St.-Quentin in Vermandois, één leen in Sint-Pieters-op-de-Dijk en één in Koolkerke, drie lenen in Oostkamp en één in Koekelare en een huis bestaande uit drie woningen in Brugge en een rente op een stuk grond in Brugge zou krijgen. Uit een latere notitie van Jan Adornes „Feuda quae Petrus frater recepit”, blijkt echter dat Pieter alleen de heerlijkheid van Gendbrugge, het leengoed Steenbrugge, het huis het *Ketelkine* in Brugge, de tienden van de abt van St.-Quentin, lenen in Sint-Pieters-op-de-Dijk, Koolkerke en Westkapelle, het leengoed *Bonjours* in Zomergem, de rente op gronden in Brugge en het leen in Koekelare heeft gekregen, alles samen goed voor een jaarlijks inkomen van 6.360 d. gr.²⁵. En aangezien Jan Adornes zijn broer nog tot in 1511 zou overleven, is het duidelijk dat Pieter nooit van deze regeling heeft geprofiteerd. Wel dient hierbij opgemerkt dat deze goederen voorkomen in de erfenis van zijn kinderen.

Het huwelijk van Pieter Adornes met Catharina Utenhove was van groot belang voor zijn verdere loopbaan. Daardoor kreeg hij de gelegenheid in te burgeren in Gent, waar hij kon rekenen op de verwantschap van één der belangrijkste Gentse patriciaatsfamilies.

5. Pieter Adornes in Gent

Wanneer in 1484 Pieter Adornes Brugge verlaat omwille van de vermoedelijk politieke motieven die we hierboven aangegeven hebben, en

boom voor de middeleeuwse periode, bevestigt dat de familie waaruit Catharina Utenhove, de echtgenote van Pieter Adornes, stamt tot de elite van Gent en het graafschap Vlaanderen behoort. Ze is namelijk de dochter van jonkheer Jan († 8 oktober 1482) bij jonkvrouw Lisbet de Baenst (de zuster van mer Roelant, later de voogd van Pieter Adornes' kinderen). Deze Jan Utenhove was zelf de zoon van jonkheer Jacob bij diens tweede echtgenote, Catelijne Clocman. Jacob was op zijn beurt de tweede zoon van Jan, watergraaf en moormeester en naderhand (van 1 juni 1413 tot 26 november 1416) algemeen ontvanger van Vlaanderen en Artesië. Deze laatste functie die bepaald releverend is voor de politieke en financiële mogelijkheden van het geslacht Utenhove, werd van 1 februari 1394 tot 31 januari 1397 overigens ook door de overgrootvader van Pieter Adornes waargenomen, zie: M. MOLLAT en R. FAVREAU, *Comptes généraux de l'état bourguignon entre 1416 et 1420*, Paris, deel 1, 1965, p. LXI.

(24) SAB, *Depot De Limburg Stirum*, Cartularium van Jan Adornes, f° 63r° en 185r°: brieven van Jans broers en zusters, waarin dit wordt bevestigd. Over Jan Adornes zie GEIRNAERT, *De Adornes*, p. 30-31 en 47.

(25) SAB, *Depot De Limburg Stirum*, Cartularium van Jan Adornes, f° 111r°-114 v°, 124.

hij naar Gent uitwijkt, lijkt de keuze voor deze stad ogenschijnlijk banaal persoonlijk. Zijn huwelijk voor 29 februari 1484 met Catharina Utenhove, dochter van Jan Utenhove alias „Rijkaert”, heeft Pieter Adornes namelijk binnengeloofd in een van de meest prestigieuze Gentse patriciaatsfamilies. Indien Pieter Adornes hoopte in Gent rust te vinden na de bewogen periode die hij als telg uit een met de vorstelijke partij verbonden familie te Brugge had meegemaakt, dan zal die slechts van korte duur geweest zijn. Na de gewelddadige reactie die ook Gent in 1477 na de dood van Karel de Stoute gekend had, en een eerste openlijke botsing met Maximiliaan van Oostenrijk na het overlijden van diens vrouw, Maria van Bourgondië in 1482, evolueert alvast een deel van de Gentse opinie in 1484 in een voor Maximiliaan gunstiger zin²⁶. Een interne ommezwaai te Gent leidt op 28 juni 1485 te Sluis tot het afsluiten van een vredesverdrag tussen Maximiliaan en de Vier Leden van Vlaanderen, zijn voornaamste tegenspelers²⁷. De (jaarlijks op 15 augustus vernieuwde) schepenbanken die in 1485, 1486 en 1487 te Gent geïnstalleerd worden, bevatten dan ook relatief veel nieuwelingen. Dit wijst niet enkel op een breuk met het voorafgaande particularistische, anti-vorstelijke regime, doch ook op een vrij grondige mobilisatie van de door de voorafgaande toestand van feitelijke burgeroorlog sterk gedecimeerde vorstelijke partijgangers²⁸. In deze context heeft Pieter Adornes het enige politieke mandaat dat hij ooit bekleedde, waargenomen. Bij de wetsvernieuwing van 1487 wordt hij namelijk 7e schepen van gedele²⁹. Deze op 15 augustus 1487 geïnstal-

(26) V. FRIS, *Histoire de Gand*, Gent, 1913, pp. 152-153.

(27) W.P. BLOCKMANS, Autocratie ou polyarchie? La lutte pour le pouvoir politique en Flandre de 1482 à 1492, d'après des documents inédits, in: *Bulletin de la commission royale d'histoire*, CXL, 1974, p. 290.

(28) De anonieme auteur van het dagboek van Gent verwoordt de in 1485 bereikte ommekeer bijzonder treffend, hij merkt namelijk op wanneer hij de onderwerping van Gent aan Maximiliaan beschrijft „ende ghestelt de stede in den staet ende naer uutwysen van de paeysse van Ghavere”, daarbij verwijzend naar de vrede van Gavere (1453) waarbij Filips de Goede voor het eerst poogde af te rekenen met het Gentse particularisme en o.m. een feitelijke en daadwerkelijk toegepaste vorstelijke controle op het aanstellen van de schepenen afdwong: V. FRIS (ed.), *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470, met een vervolg van 1477 tot 1515*, Gent, 1904, (*Maatschappij der Vlaamsche bibliophielen*, 4e reeks, nr. 12), pp. 262-263. Zie verder over de regimewisselingen: W.P. BLOCKMANS, Mutaties van het politiek personeel in de steden Gent en Brugge tijdens een periode van regimewisselingen: het laatste kwart van de 15e eeuw, in: *Handelingen van het colloquium „Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België”*, Brussel, 1975, pp. 98 en 100.

(29) Lijsten van de Gentse schepenen: P.C. VAN DER MEERSCH (ed.), *Memorieboek der stad Ghendt van 't jaer 1301 tot 1793*, deel 1, Gent, 1852, (*Maatschappij der Vlaamsche bibliophielen*, 2e reeks, nr. 15), pp. 346. De rangorde is niet willekeurig: gedurende de late middeleeuwen (uitgezonderd de periode 1455 tot 1477 en na 1492, wanneer de bepalingen dienaangaande vervat in de vrede van Gavere van kracht waren), waren de 26 Gentse schepenambten (13 in de schepenbank van de keure, 13 in deze van gedele) volgens een welbepaalde sleutel verdeeld over de drie leden van de stad: poorterij (6 schepenen), weverij (10 schepenen) en de 53 kleine neringen (10 schepenen). De door Pieter Adornes ingenomen plaats hoorde in een oneven jaar aan de poorterij toe. Over deze politieke organisatie, met verdere literatuurverwijzingen: M. BOONE, Openbare diensten en initiatieven

leerde schepenbank zingt het echter niet lang uit, op 4 november 1487 haalt de particularistische partij weer de bovenhand, de magistraat wordt vervangen, de repressie van de Maximiliaan-gezinden neemt een aanvang³⁰. Pas in 1492, wanneer Gent bij de vrede van Cadzand het hoofd moet buigen, zal aan deze aanslepende en bijzonder verwoestende burgeroorlog een einde komen³¹. Over Pieter Adornes vernemen we in dit alles niets meer, ofschoon precies over deze opstand uitzonderlijk veel bronnen bewaard gebleven zijn³². Indien we de in zijn staat van goed (cf. infra) en in de „verhoysatinghe” van 19 mei 1501 betreffende de goederen van zijn kinderen, vermelde „vrienden en maghen” in deze bronnen opsporen en hun lotgevallen in overweging nemen, zou men naar analogie mogen veronderstellen dat hij eerst ondergedoken was of als politiek vluchteling uit de stad was gevlucht.

Catharina Utenhove was gestorven in 1489, meer bepaald voor 27 november van dat jaar (cf. infra). Wellicht heeft Pieter Adornes na de dood van zijn vrouw, als weduwnaar, een reis naar het Heilig Land ondernomen, een familiale traditie, en is hij daar tot ridder van het Heilig Graf geslagen. Het staat in elke geval vast dat Pieter Adornes de Heilige Plaatsen heeft bezocht en daar de titel *miles sacrosancte peregrinationis Iherosolimitane* heeft verworven³³. Pieter IV Adornes moet dan ook worden toegevoegd aan Viaenes lijst van „Vlaamse Jeruzalemvaarders in de Bourgondische eeuw”³⁴. De precieze datering van deze Jeruzalembedevaart wordt nergens vermeld. Naar alle waarschijnlijkheid zal hij deze bedevaart hebben ondernomen na de dood van zijn vrouw (1489, voor 27 november)

te Gent tijdens de late middeleeuwen (14de-15de eeuw), in: *Het openbaar initiatief van de gemeenten in België. Historische grondslagen (Ancien Régime), Handelingen van het 11e internationaal colloquium, Spa, 1-4 sept. 1982, s.l., Gemeentekrediet, (Historische reeks in-8°, nr. 65), 1984, pp. 72-73.*

(30) Het dagboek stipt bij de gebeurtenissen van 4 november 1487 aan dat het aan de deur zetten van de pro-Maximiliaanschepenen gebeurde op initiatief van de neringen „ende besworen de nieuwe wethouders den paix van Doornycke” (FRIS, *o.c.*, p. 264). In tegenstelling tot het hierboven (cf. noot 28) gemelde, beroept de particularistische partij zich op de voor Gent erg gunstig uitgevallen vrede van Doornik, in december 1385 door het opstandige Gent met Filips de Stoute, hertog van Bourgondië, afgesloten, deze vrede bevestigde de stad in haar aanspraken op controle over haar kwartier en in haar interne politieke organisatie en geplogenheden.

(31) Voor een overzicht van de voornamelijk op sociaal en economisch terrein noodlottige gevolgen van deze oorlog, zie: M. BOONE, M. DUMON en B. REUSSENS, *Immobilienmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent, 1483-1503*, Kortrijk, 1981, (*Standen en Landen, LXXVIII*), pp. 23-42.

(32) Ze stammen bijna allemaal uit de zogenaamde oorlogscmptabiliteit die de stad bijhield en die in het stadsarchief tot reeks 20 gebundeld werd, een overzicht in: J. DECAVELE en J. VANNIEUWENHUYSE, *Stadsarchief van Gent, archief-gids. Deel I: Oud archief*, Gent, 1983, pp. 38-40.

(33) Aldus vermeld in twee teksten uit 1493, een brief van Martinus Adornes aan de prior van de Grande Chartreuse en een oorkonde van deze prior ten gunste van de familie, beide teksten gekopieerd in het cartularium van Jan Adornes, f° 187r° en v° (SAB, *Adornes en Jeruzalem, Depot De Limburg Stirum*).

(34) A. VIAENE, *Vlaamse Jeruzalemvaarders in de Bourgondische eeuw*, in: *Biekorf*, LXV (1964), p. 5-16, 119-122 en 336-338, herdrukt in ID., *Vlaamse pelgrimstochten*, Brugge, 1982, p. 189-209; de namen zijn overgenomen door W. SCHNEIDER, *Peregrinatio Hierosolymitana*, Münster, 1982.

en voor zijn intrede bij de minderbroeders-observanten (27 maart 1491), m.a.w. ca. 1490.

Enkele rekeningen van goederen, toebehorend aan gevluchte Gentenaars of vijanden van de stad en na confiscatie ten voordele van Gent, aangewend om de militaire inspanningen van de stad te financieren, bevatten herhaaldelijk inkomsten uit goederen of rechten die ooit toebehoorden aan leden van de families Utenhove, Damman en de Baenst, Pieter Adornes' vrienden en magen³⁵.

In deze documenten treft men slechts een enkele Adornes aan, met name meester Jan, kanunnik te Rijsel, geconfisceerd voor een netto-bedrag van vijf pond groten, afkomstig uit een pachtgoed, van hem gepacht door Jacop De Zutter te Ronsele³⁶. Deze Jan Adornes (1444-1511), de oudste broer van Pieter, was o.a. heer van Ronsele. Zijn kanunnikdij dankte hij aan de directe tussenkomst van de Bourgondische machthebbers³⁷, wat hem dus bij uitstek deed in aanmerking komen voor confiscatie door het opstandige Gent. Pieter moet zich naast deze materiële repressie die zijn familie trof, ook het lijfelijke gevaar dat hij te Gent in deze periode liep, gerealiseerd hebben, toen op 7 maart 1488 (n.s.) na middernacht op bevel van Hermes Hubeert, schoenmaker en kapitein van de stad namens het lid van de neringen, een aantal politieke gevangenen, waaronder Jan Utenhove, f(iilius) Jan, Pieters schoonbroer, in de gevangenis omgebracht werden³⁸.

Van enig politiek optreden door Pieter Adornes te Gent of elders, treft men, zoals gezegd, na zijn betekenisvolle korte politieke carrière geen spoor meer aan, de Gentse poortersboeken, noch de stadsrekeningen verschaffen enige aanduiding³⁹. Ook wanneer na 1492 de vorstelijke

(35) STADSARCHIEF GENT (verder SAG), reeks 20, nr. 5, rekening van geconfiscieerde goederen, 10 nov. 1488 - 28 nov. 1489, f° 2 v°: mer Rijckaert Utenhove; f° 13v°-14r°: Jan Damman; f° 82r°: mer Lodewijc de Baenst. SAG, reeks 20, nr. 10, rekening van geconfiscieerde goederen, 20 nov. 1490 - 31 maart 1491 (n.s.) f° 8r°: mer Rycquaert Utenhove; f° 14r° en 16v°: mer Jan de Baenst. SAG, reeks 20, nr. 11, rekening van geconfiscieerde goederen, 20 aug. - 20 nov. 1491, f° 10r°: mer Jan de Baenst. SAG, reeks 20, nr. 11bis, rekening van geconfiscieerde goederen, 20 nov. 1491 - 31 maart 1492 (n.s.), f° 7v°: mer Rijcqaert Utenhove; f° 8r°: erfgenamen van Willem Utenhove.

(36) SAG, reeks 20, nr. 10, f° 26r°: Jacop De Zutter, pachter van meester Jan Adornes, kanunnik te Rijsel, in Ronsele had normaal voor de jaren 1490 en 1491 samen 4800 d.gr. moeten betalen „daer of hij verclaerde metgaders ooc zijne ghebueren ende ommesaten groot verlies gheadt hebbende bij der oorlooghe”, betaalt hij slechts 1440 d.gr., waarvan nog een pond naar de „aanbrenger” van deze inkomstenbron gaat.

(37) GAILLIARD, *Bruges et le Franc*, pp. 108-109 en GEIRNAERT, *De Adornes*, pp. 30-31.

(38) FRIS, *o.c.*, p. 265: de doorgaans heel koel observerende auteur van het dagboek van Gent laat zijn afschuw voor deze politieke moord blijken door te noteren dat deze gebeurde „zonder wet ofte vonnesse, ende zonder te verclaerene de cause van haerliedert doot”.

(39) In de stadsrekeningen werd gezocht (SAG, reeks 400, nrs. 28 tot 34, voor de jaren 1483 tot 1500) onder de inkomsten omwille van issue, een taks die de stad inde op o.a. elkeen die buiten de stad ging wonen, huwde met iemand van buiten de stad en op elk sterfhuis, en onder de lijsten van pachters van de indirecte belastingen (ongelden).

aanhangers bijzonder stevig in het zadel zitten en een zo goed als absolute controle uitoefenen op het Gentse politieke bestel, blijkt Pieter Adornes niet aan een politieke of publieke come-back gedacht te hebben. Aan eventueel nuttige relaties kan het hem hoe dan ook niet ontbroken hebben, zo bekleedde Roelant de Baenst, zoon van mer Roelant, voogd van Pieters kinderen, tussen 1495 en 1534 niet minder dan dertien politieke mandaten te Gent, waaronder de meest belangrijke: hij was driemaal voorschepen van de keure, twee maal voorschepen van gedele en vier maal „herenkiezer” (lid van het college dat formeel de schepenen verkiest namens de vorst)⁴⁰.

Hoewel men in zijn familie nog meende dat Pieter Adornes na zijn thuiskomst een tweede huwelijk zou aangaan⁴¹, heeft hij kennelijk na de maatschappelijke stormen die hij had meegemaakt, voor een contemplatief bestaan geopteerd. Een aantal van zijn broers en zussen, ooms en tantes, en zelfs zijn grootvader Pieter II Adornes, waren hem daarin voorafgegaan. Pieter IV Adornes koos daarvoor de vrij nieuwe beweging van de observanten binnen de orde van de franciscanen. Hierbij dient opgemerkt dat ook Anselm Adornes, Pieters vader, deze monastieke hervormingsbeweging niet ongenegen was. Het Brugse klooster van de minderbroeders-observanten werd bij zijn stichting begunstigd door Tommasso Portinari, vriend van Anselm Adornes, en door Isabella van Portugal, de weduwe van hertog Filips de Goede⁴². Pieter Adornes is op 27 maart 1491 ingetreden en precies een jaar later geprofest bij de minderbroeders-observanten⁴³. Voorlopig is niet kunnen uitgemaakt worden of dit te Brugge dan wel te Gent gebeurde⁴⁴. De laatste stad geniet een lichte voor-

(40) Zie VAN DER MEERSCH, *o.c.*, delen 1 en 2, *passim*. Andere politieke come-backs in het milieu van Pieters vrienden en magen zijn deze van Jan Damman (in 1508 vierde schepen van de keure) en van Jan Utenhove f(ilius) Jan (in 1499 herenkiezer en in 1501 en 1503 derde schepen van gedele).

(41) Aldus zijn zus Elisabeth aan zijn broer Jan in een haastig geschreven brief, na haar genoegen te hebben uitgedrukt over het huwelijk van haar broer Anthuenis: „want alzoo ic verstaen hebbe mer Pieter, ons Broeder, thuis ghecommen zijnde, meent hem int ghelicx te stellene, twelke ons allen medegaet”, 28 februari (1491?), gekopieerd in het cartularium van Jan Adornes, f° 63r°, SAB, *Adornes en Jeruzalem, Depot De Limburg Stirum*.

(42) R. STROHM, Muzikaal en artistiek beschermheerschap in het Brugse ghilde vanden Droghen Boome, in: *Biekorf*, LXXXIII, 1983, p. 13.

(43) Aldus een nota van zijn broer Arnoud, overgenomen in het *Memoriaelbouxkin* van diens achterkleinzoon Pieter V Adornes († 1584), waarvan een kopie in SAB, *Adornes en Jeruzalem, Depot De Limburg Stirum*. Pieter IV Adornes wordt ook als minderbroeder observant vermeld in de in noot 8bis vermelde teksten.

(44) In het algemeen moet gewezen worden op het droeve lot dat de archivalia van de Gentse minderbroeders en van de overige bedelorden voornamelijk in de zestiende eeuw gekend hebben, zie: W. SIMONS, *Stad en apostolaat. De vestiging van de bedelorden in het graafschap Vlaanderen (ca. 1225 - ca. 1350)*, R.U.G. 1984-1985, onuitgegeven doct. o.l.v. prof. dr. L. MILIS, deel Ia, p. 3 e.v. In de bestaande fondsen bewaard in het RAG en het SAG werd geen enkele vermelding van Pieter Adornes gevonden, evenmin in het *necrologium* van de Gentse minderbroeders: FRIEDLAENDER, *Nécrologe du couvent des Frères Mineurs à Gand*, in: *Bulletin de la commission royale d'histoire*, 4e s., I, 1873, pp. 151-180, noch in andere bewaarde lijsten, cf. A. GOYENS, *Inventaire des obituaires franciscains belges*, in: *Bulletin de la commission royale d'histoire*, LXXXII, 1913, pp. 460-463. Een di-

keur : Pieter werd er namelijk aan de zijde van zijn echtgenote begraven in de Sint-Jacobskerk, terwijl de staat van goed nergens onkosten vermeldt, die bij een eventueel transport van zijn stoffelijk overschot zouden gemaakt zijn geworden ⁴⁵.

In elk geval heeft de afwezigheid van Pieter Adornes' naam in de „wereldlijke” bronnen vanaf ca. 1490 te maken met de religieuze ommekeer die zich in zijn leven heeft afgespeeld. Het feit dat in mei 1493, bij de verdeling van de nalatenschap van Anthuenis Adornes, Pieter Adornes niet wordt vermeld en zijn twee dochters door voogden vertegenwoordigd zijn ⁴⁶, is nog geen aanwijzing voor zijn overlijden. Als kloosterling had hij afstand gedaan van alles wat hem nog zou toekomen, terwijl hij ook niet meer kon instaan voor de zorg over zijn kinderen. Al op 8 augustus 1491, toen hij nog novice was, heeft hij een brief van zijn broers en zussen aan zijn oudste broer Jan i.v.m. familiale aangelegenheden niet meer mee ondertekend ⁴⁷.

Vooraleer de staat van goed en Pieters bezit van naderbij te bekijken, verdient na de politieke benadering van de kring waarin Pieter Adornes te Gent terecht kwam, dit gezelschap ook vanuit sociaal oogpunt enige aandacht. Dat een Brugse Adornes in een voor de met de Bourgondische staat gelieerde families moeilijke periode, huwt met een Gentse Utenhove, kan vermoedelijk niet aan het toeval toegeschreven worden. Los van eventuele onpeilbare op het persoonlijke, affectieve vlak liggende motieven, blijkt dit huwelijk hoe dan ook geresulteerd te hebben in het nauwer en hechter aaneensluiten van twee clans met eigen specifiek stedelijke wortels en met talrijke vertakkingen in het web van vorstelijke ambtenaren en hofdignitarissen. In de achtergrond is tenslotte een familie werkzaam die reeds een indrukwekkende staat van verdienste kon voorleggen te Brugge en in het Brugse Vrije en die, zoals we zagen, aan het einde van de vijftiende eeuw en bij de aanvang van de zestiende eeuw ook te Gent naar het voorplan doordringt : de familie De Baenst. Was het de binding met de De Baensten die op haar beurt de verbintenis Adornes-Utenhove heeft bevorderd ? Het heeft er alle schijn van. Aan de Adornes-zijde is de band met het geslacht De Baenst een bijna traditioneel gegeven, getuige de indrukwekkende delegatie De Baensten bij de uitvaart van Pieters vader Anselm Adornes, onder leiding van Paul de

rechte link met Pieters vrienden en magen vindt men wel in de veelvuldige vermeldingen van leden van het geslacht de Baenst (FRIEDLAENDER, *art. cit.*, pp. 159, 167, 169, 170 en 172), onder andere van mer Roeland de Baenst, zoon van mer Roeland, de voogd van Pieters kinderen : hij wordt er omschreven als „inter cives Gandenses primarii (...) generosus (...) precipuus benefactor fratrum”, een van zijn zonen, ook al Roeland genaamd, blijkt zelf broeder bij de Gentse freremeneuren geworden te zijn.

(45) De begraafplaats van Pieter en zijn echtgenote wordt vermeld bij GAILLIARD, *o.c.*, p. 110, als respectievelijke overlijdensdata worden 1500 en 1489 opgegeven. Dit werd overgenomen door F. VERSTRAETEN, *De Gentse Sint-Jacobsparochie. Deel I, 1100-1500*, Gent, 1976, p. 130.

(46) SAB, *Adornes en Jeruzalem, Depot De Limburg Stirum*, Cartularium van Jan Adornes, f° 182-184v° en 206v°.

(47) *Ibid.*, f° 185r°.

Baenst, toenmalig president van de Raad van Vlaanderen⁴⁸. Aan de zijde van de Utenhoves dient er op gewezen te worden dat Katarina Utenhove, Pieters vrouw, de tweede dochter is van Jan, uit diens huwelijk met Lisbet de Baenst, op haar beurt de dochter van mer Antoon de Baenst, raadsheer van de hertog († 1462) en jonkvrouw Lisbet Gherbode (ook een naam met weerklank in de Bourgondische ambtenarenwereld)⁴⁹. Stippen we tenslotte ook nog aan dat de oudere zus van Katarina, Philipotte Utenhove, tweemaal gehuwd is geweest: een eerste maal met Jacob Donche, raadsheer bij de Raad van Vlaanderen († 1492), een tweede maal met ridder Christoffel Barouse, hofmeester aan het hof van Filips de Schone⁵⁰ en eveneens als belanghebbende vermeld in de verhoorzetting van Pieters kinderen d.d. 19 mei 1501. Ook hier wijzen de verwantschappen en de huwelijksstrategie op een ook reeds elders vastgestelde trend om via huwelijken de band tussen verschillende families van locale potentaten en Bourgondische ambtenaren nauwer aan te halen⁵¹.

Indien we Pieters vrienden en magen toetsen op hun economisch gewicht, de voor Gent uitzonderlijk gunstige bronnensituatie ca. 1492 laat dit gemakkelijk toe, dan blijken allen tot de gegoede Gentse kringen te behoren. Ook hier is de overheersende indruk deze van een homogeen milieu van lieden die zowel binnen als buiten de stad niet onbelangrijke eigendommen bezitten die een (afdoend?) inkomen opbrengen. Dat bijna allen een adellijke levensstijl pogen op te houden, bewijzen de vele lenen die we onder dit bezit aantreffen. Roeland de Baenst wordt op 23 mei 1487 vermeld als eigenaar van een huis in de Volderstraat (die toen slechts in haar naam nog proletarische reminiscenties opriep)⁵², in de verplichte lening van 1492-1493 betaalt hij 768 d. gr. (de mediaan van de lening is 80 d. gr.) in een opperkoningstavelrij (een territoriale omschrijving waarbinnen o.a. fiscale operaties uitgevoerd worden) in dezelfde buurt⁵³. In een periode gaande van 1480 tot 1528 treedt hij herhaaldelijk op als verpachter van gronden te Ertvelde, Balegem, Zomergem, Machelen, Deurle, Eke en Zevergem⁵⁴.

(48) GEIRNAERT, *a.c.*, pp. 27-28.

(49) GAILLIARD, *o.c.*, deel 1, p. 33.

(50) Zie over Donche en Barouse: K.G. VAN ACKER, Jacob Donche, raadsheer bij de raad van Vlaanderen, baljuw van Dendermonde (1432-1492), in: *Handelingen van de maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, n. r., XXXVI, 1982, pp. 96-97.

(51) De neiging tot nepotisme en endogamie binnen de top van de Bourgondische administratie bleek overigens een wijd vertakt fenomeen, cf. P. COCKSHAW, *Le personnel de la chancellerie de Bourgogne-Flandre sous les ducs de Bourgogne de la maison de Valois (1384-1477)*, Kortrijk, 1982, (*Standen en Landen, LXXIX*), pp. 215-219.

(52) B. REUSENS, *Verkoop en berenting van huizen te Gent op basis van de schepenregisters, 1483-1493*, deel 2, R.U.G., onuitgegeven lic. verh. o.l.v. prof. dr. W. PREVENIER, Gent, 1977, p. 114.

(53) M. BOONE, De Gentse verplichte lening van 1492-1493, in: *Handelingen van de koninklijke commissie voor geschiedenis*, CXLVII, 1981, p. 298.

(54) A. DE VOS, *Inventaris der landbouwopachten in de Gentse jaarregisters van de keure, 2 delen*, Gent, 1958-1960, (*Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, verhandelingen VIII en IX*), deel I, pp. 158 en 170, deel II, pp. 10, 20-21, 31-32.

Jan Utenhove koopt op 11 november 1484 een huis op een standingvolle plaats, voor de Sint-Janskerk (de huidige Sint-Baafskathedraal), en blijkt op 17 februari 1486 een huis in de Kruisstraat te bezitten (het kan om hetzelfde pand gaan)⁵⁵. Zijn weduwe wordt in 1492-1494 aan de Vrijdagmarkt belast (voor een bedrag van 720 d. gr.) voor leegstaande huizen, de belasting wordt, omwille van de leegstand niet geïnd⁵⁶. Inzake buitensteeds bezit kunnen Jan Utenhove, zijn weduwe en/of zijn zoon te Mariakerke, Wondelgem, Ekkergerem, Smetlede en Vinkt als verpachters opgetreden zijn⁵⁷. Jan Damman betaalt in een belasting op huizen en rentebezit (dit alles geschat op 3600 d. gr.) in 1493, 1920 d. gr. (een der hoogste bedragen)⁵⁸; in 1492-1494 betaalt hij nog de forfaitaire maximumbijdrage (40 d. gr.) in een huisguldenbelasting voor een huis in de Koningstraat. De weduwe van Symoen Damman, Jans vader, blijkt 102 d. gr. in rentenbezit te hebben in de Koningstraat en betaalt eveneens 40 d. gr. huisguldenbelasting⁵⁹, uit een pachtcontract uit 1482 betreffende het goed te Welden, blijkt ze niemand minder dan jonkvrouw Lisbet van Vaernewijc te zijn⁶⁰. De reeds vermelde ridder Christoffel de Barouse tenslotte, treedt samen met zijn echtgenote, Philippa Utenhove en jonkvrouw Anna Adornes, Pieters dochter met haar opeenvolgende echtgenoten, Melchior De Wale en ridder Jacob de la Troillièrre, herhaaldelijk als verpachter van gronden te Schelderode, Melsen, Munte en Schelwindeke op⁶¹.

6. *Erfenis en bezit van Pieter Adornes en Catharina Utenhove*

De Gentse schepenregisters van gedele uit de laatste twee decennia van de 15de eeuw en het begin van de 16de eeuw bevatten diverse akten die ons informeren over het gezin van Pieter Adornes.

Dat deze informatie veelal verband houdt met het overlijden van Pieter Adornes en zijn vrouw Catharina Utenhove en de voogdij over hun twee dochters, Anna („Tanne”) en Antoinette („Anthonine”), is inherent aan de aard van de bron. De registers van de schepenen van gedele⁶² zijn immers de neerslag van een welbepaalde bevoegdheid. De schepenen van gedele hielden zich van rechtswege o.m. in met vrijwel alle aspecten verbonden aan het openvallen van een sterfhuis en de verdeling van

(55) REUSENS, *o.c.*, p. 113.

(56) W. BLOCKMANS, De vermogensstructuur in de St.-Jakobsparochie te Gent in 1492-1494, in: W. BLOCKMANS, C. PAUWELYN en L. WYNANT, *Studiën betreffende de sociale structuren te Brugge, Kortrijk en Gent in de 14e en 15e eeuw. Deel III. Tabellen en register van persoonsnamen*, Heule, 1973, (*Standen en Landen, LXIII*), p. 162.

(57) DE VOS, *o.c.*, deel 1, pp. 153, 164; deel II, p. 16.

(58) SAG, reeks 20, nr. 15, f° 40r°, over deze belasting: BOONE, DUMON en REUSENS, *o.c.*, pp. 116-134.

(59) BLOCKMANS, *a.c.*, p. 157.

(60) DE VOS, *o.c.*, deel I, p. 161.

(61) *Ibid.*, deel II, pp. 17, 21, 27, 28, 30 en 50.

(62) Over de aard en het belang van deze schepenregisters, zie: L. WYNANT, *Regesten van de Gentse staten van goed, eerste reeks, 1349-1400, I, 1349-1370*, Brussel, K.C.G. in-4°, 1979, p. IX-XVI.

de erfenis van een poorter van de stad. Niet in het minst behoorde daartoe het toezicht in hun hoedanigheid van „oppervoogden” op de minderjarige weeskinderen van overleden poorters en de behartiging van hun belangen, zowel wat hun bezit als wat hun persoon betrof⁶³. Basis van dit toezicht vormde de staat van goed waarin een speciaal daartoe aangestelde deelvoogd op nauwkeurige wijze de nagelaten bezittingen van een overleden ouder met minderjarige kinderen diende te inventariseren.

Zowel de staat van goed van Catharina Utenhove als van haar echtgenoot Pieter Adornes werden op die manier in de schepenregisters van gedele bewaard. Ze geven een aanduiding i.v.m. hun respectievelijke overlijdensdatum, hoewel het exacte tijdstip onbekend blijft. Gekend is immers wel de vereiste termijn van veertig dagen tussen het opmaken en het voor de wet laten passeren van de staat van goed, maar over de tijdsperiode tussen het eigenlijke overlijden en het opmaken van de staat blijft men meestal in het ongewisse⁶⁴. De datum van de staat van goed biedt dus enkel een terminus ante quem voor het tijdstip van overlijden. De staat van goed van Catharina Utenhove is gedateerd op 27 november 1489⁶⁵. Dit gegeven wordt bevestigd door de overlijdensdatum die deel uitmaakt van de inscriptie op haar grafsteen in de St.-Jacobskerk. Op de steen staat eveneens vermeld dat zij in 1489 overleed⁶⁶. De staat van goed van Pieter Adornes daarentegen is gedateerd op 28 januari 1497 (n.s.)⁶⁷.

(63) In tegenstelling tot andere Vlaamse steden, zoals Brugge en Kortrijk, bestond in Gent geen eigenlijke weeskamer. Wat elders ressorteerde onder de weeskamer, behoorde in Gent tot de bevoegdheid van de schepenen van gedele; J. VAN HOUTTE, *De voogdij over de minderjarigen in het oud-Belgisch recht*, Gent en 's Gravenhage, 1930, p. 37.

(64) BOONE, DUMON en REUSENS, *o.c.*, p. 140 die de staten van goed bespreken als bron voor sociale geschiedenis, stippen dit aan als één van de negatieve aspecten van de bron.

Dat tussen het overlijden en het indienen van de staat van goed heel wat tijd kan verlopen, bewijst de gemeenschappelijke staat van goed van Clais Utenhove f^a Jacob en zijn echtgenote, Lodewyze De Maech f^a Laurens, ouders van Roelkin Utenhove. Deze Roelkin Utenhove is het neefje van Catharina Utenhove, latere vrouw van Pieter Adornes. Deze staat van goed, overgebracht voor de schepenen op 23 november 1475 door de voogden Jan Utenhove f^a Jacob en Laureins Boele, vermeldt dat Lodewyze De Maech overleed op 7 juli 1466 en Clais Utenhove op 10 augustus 1466. Tussen beide overlijdens en het indienen van de staat van goed zijn in dit geval dus meer dan negen jaren verstreken. (SAG, reeks 330, nr. 33, f° 43-44). De vermelding van de overlijdensdatum is echter uiterst zeldzaam.

(65) SAG, reeks 330, nr. 38, f° 45r^o-v^o.

(66) GAILLIARD, *o.c.*, p. 110. Zie ook: *Graf- en gedenkschriften der provincie Oost-Vlaanderen, I, parochiekerken Gent*, II, Gent, 1866, p. 28.

(67) SAG, reeks 330, nr. 40, f° 67r^o. Eigenaardig is wel dat deze boedelbeschrijving genoteerd staat in het schepenjaar 1495-1496. Twee verklaringen hiervoor zijn mogelijk. De akte kan in een verkeerd schepenjaar genoteerd zijn, wat niet uitzonderlijk is. De scribe kan zich echter ook vergist hebben van datum en kan 1496 geschreven hebben in navolging van de voorafgaande akte, terwijl hij eigenlijk 1495, wat in nieuwe stijl neerkomt op 1496, had moeten schrijven. In hetzelfde schepenjaar beschikken we nog over een akte van 5 mei 1496 waarin sprake van de voogd van de kinderen „bleven achter mer Pieter Adornes rudder”, wat bewijst dat Pieter Adornes alvast op die datum reeds gestorven was: SAG, reeks 330, nr. 40, f° 10v^o. Het betreft een akte waarin de schepenen van gedele aan Roeland de Baenst als voogd opdracht geven het verschuldigde aandeel van de wezen in een rente, eertijds door

De staat van goed van Catharina Utenhove is uitvoerig. Naast een gedetailleerde opsomming van haar bezittingen, biedt ze ook informatie over haar gezins- en familiesituatie. Ze wordt er vermeld als dochter van Jan Utenhove, die zoals gekend uit een akte van 10 december 1485 de zoon was van Jacob Utenhove. Het betreft meer bepaald de „verhoirsatinghe” tussen Philipotte Utenhove en haar toenmalige echtgenoot, raadsheer Jacob Donche, enerzijds en Catharina Utenhove met haar echtgenoot, Pieter Adornes, anderzijds waarin de erfenis van hun vader Jan Utenhove onder hen beiden verdeeld wordt⁶⁸. Catharina Utenhove liet, steeds volgens haar staat van goed, twee minderjarige dochttertjes achter, Thannekin en Antoninkin genaamd, die, indien men de huwelijksdatum van de ouders in aanmerking neemt, beide nog erg jong waren. Deelvoogd was Roeland de Baenst en als getuigen bij het passeren van de staat van goed traden volgende „vrienden en magen” op: mer Guydo de Baenst, Adriaen de Baenst, Jan Utenhove f^s Ghiselbrechts, Jan van Leys, Olivier de Baenst en Jan van der Straten. Uit de opsomming van dit illustere gezelschap blijkt, zoals hoger reeds vermeld, hoe o.m. de families Utenhove, Adornes en De Baenst onderling geallieerd zijn. Ook Pieter Adornes zelf wordt trouwens in 1486 vermeld onder de aanwezige vrienden en magen die als getuigen optraden bij het passeren van de staat van goed van Lodewijk de Baenst, broer van zijn schoonmoeder⁶⁹.

Over het bezit dat integraal van Catharina's kant kunnen we hier kort zijn. Als oudste kind, erft Thannekin een aantal lenen, vnl. te Schelderode, waaraan Pieter Adornes echter als weduwnaar en Elizabeth de Baenst als weduwe van Jan Utenhove hun recht van bijleving hebben⁷⁰. Verder erven beide dochters tal van onroerende goederen en renten op onroerende goederen in Schelderode, Balegem, Lovendegem, Melsene en Rooigem⁷¹. Ook van dit bezit gaat de helft van de jaarlijkse opbrengst

de grootouders Jan Utenhove en Elizabeth de Baenst gegeven aan het hospitaal van Overmere, te bezetten op grond, gelegen binnen dezelfde parochie. De inscriptie op zijn grafsteen biedt geen uitkomst vermits deze de onvolledige en bovendien onwaarschijnlijke datum van XVc... vermeldt. Op grond van bovenstaande gegevens lijkt het waarschijnlijker dat Pieter Adornes misschien reeds op 28 januari 1496, maar zeker reeds op 5 mei 1496 als overleden mag beschouwd worden.

(68) SAG, reeks 330, nr. 35, f° 46.

(69) De als getuigen optredende „vrienden en magen” vormen weliswaar geen georganiseerde en als instelling erkende familieraad, VAN HOUTTE, *o.c.*, p. 48-49, maar hun aandachtige en actieve alomtegenwoordigheid bij alle rechtshandelingen die de persoon en de goederen van hun minderjarige verwanten aangaan is opvallend. Zie hierover ook: M. DANNEEL, Vrienden en magen in de bronnen van de laat-middeleeuwse Brugse weeskamer, in: *Handelingen der Kon. Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, XXXVI, 1982, p. 33-39.

(70) Over het recht van bijleving in de Vlaamse costuimen, zie: J. GILISEN, Le statut de la femme dans l'ancien droit belge, in: *Recueil de la société J. Bodin pour l'histoire comparative des institutions*, XII, *La femme*, 2, Brussel, 1962, p. 315. Over het recht van bijleving te Gent, zie E.M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, 1936, p. 32; p. 44-45.

(71) De Utenhoves vormen in hun keuze van beleggingen geen uitzondering. BOONE, DUMON en REUSENS, *o.c.*, p. 145-146 tonen aan dat zowel buitensteeds grondbezit, bij voorkeur in het Gents kwartier, alsook rentenbezit, in de late middeleeuwen erg gegeerd bleven door de Gentse gegoede lieden.

naar de grootmoeder als bijleving, terwijl Pieter Adornes dan nog eens de helft van de opbrengst van de resterende helft ontvangt als zijn bijleving. De kinderen heffen dus maar een vierde van het jaarlijks inkomen. Ook aan de erfelijke rente op de Drie Leden van Vlaanderen, tijdens het huwelijk verworven met gemeenschap van goederen, houdt de vader recht van bijleving aan het deel van zijn kinderen. Dit recht van bijleving verschaft Pieter Adornes in totaal een jaarlijks inkomen van 2.032 d. gr. 6 d. par., terwijl de grootmoeder het dubbele ontvangt. Samen met hun vader bezitten de wezen verder nog het achtste deel van een huis aan de Vrijdagmarkt, waarin de grootmoeder na de dood van haar man levenslang mocht blijven wonen, wat overeenstemt met bovenvermelde belastingsverplichting. Binnen de stad Brugge bezitten de wezen samen met hun vader, twee huizen, nl. een huis tegenover het huis „Van der Veeren” en een huis bij de St.-Jansbrug, bewoond door Spanjaarden⁷². Een aantal roerende goederen worden verkocht en met een deel van het geld wordt door Pieter een rente van vier lb. gr. per jaar gekocht op de stad Brugge⁷³. Na aftrek van de lasten van begravenis, testament en andere kosten blijft de som over van 4.692 d. gr. 11 d. par., terwijl Arnoud Adornes als oom de wezen ook nog geld schuldig blijft. Een aantal roerende goederen en lijnwaad blijven onverkocht en bewaard in het voordeel van de wezen. De zeer nauwkeurige opsomming ervan bewijst nogmaals dat Pieter Adornes door zijn huwelijk toetrad tot een der meest welgestelde families van Gent. Catharina Utenhove bleek b.v. niet alleen schilderijen te bezitten („diversche beelden van waterveeren”), ze bezat ook twee getijdenboeken waaraan de grootste zorg werd besteed („een boucsac daer een groot ghetijde in es met tweeen scoen zilverin vergulden sloten verdeckt met fluweele, in den selven boucsac een ander ghetijde zonder slot wijlen toebehooren Jan Utenhove”). Een aantal roerende goederen tenslotte bezitten de wezen gemeenschappelijk en onverdeeld met hun vader, waarvoor we dan ook verwijzen naar de staat van goed van Pieter Adornes.

Bij de passiva zijn de wezen hun bastaard-oom, Jasper Utenhove, een

(72) Het huis of „hof” Van der Vere (ook : ter Veere) wordt door A. DUCLOS, *Bruges, histoire et souvenirs*, Brugge, 1913 ; anast. Brugge, 1976², p. 557, gesitueerd bij het uitgestrekt St.-Annakerkhof. Hij baseert zich hiervoor op L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges. Introduction*, Brugge, 1878, p. 497, p. 512. E. GAILLIARD, *Table analytique*, Brugge, s.d. p. 505, voegt hier aan toe dat het klaarblijkelijk het oude hof betreft van de heren van Borssele, tevens heren van Vere. De St.-Jansbrug daarentegen bevond zich op het huidige Jan van Eyckplein. (Een afbeelding van deze brug is te vinden in : J.A. VAN HOUTTE, *De geschiedenis van Brugge*, Tielt, 1982, p. 199). Dat de Spanjaarden juist in die buurt een huis huurden van Pieter Adornes en zijn vrouw is niet verwonderlijk. Het natiehuis van de Spanjaarden bevond zich in de Spanjaardstraat, d.i. vlakbij de St.-Jansbrug (DUCLOS, *o.c.*, p. 525). In de stadsrekening van 1494-1495 wordt bovendien nog melding gemaakt van de aankoop door de stad van drie huizen in diezelfde Spanjaardstraat ten behoeve van de natie van de Spanjaarden (GILLIODTS-VAN SEVEREN, *o.c.*, VI, Brugge, 1876, p. 398).

(73) Aan het einde van de 15de eeuw vormen de lijf- en erfrenten een steeds groter aandeel in de Brugse stadsfinanciën. De stad doet op deze vorm van lening een beroep om haar kastekort te financieren (J.A. VAN HOUTTE, *o.c.*, p. 340).

jaarlijkse lijfrente schuldig, terwijl men ook nog schuld blijkt te hebben aan Anthuenis Adornes, eveneens oom van de wezen. Daarnaast moeten ook nog diverse renten en lasten, rustend op het onroerend bezit en de huizen, vereffend worden. Te vermelden valt nog dat Pieter Adornes niet alleen „staande voogd”, wordt over zijn kinderen, maar dat hij ook de houdenisse over hen op zich neemt⁷⁴. Hij belooft hen te zullen onderhouden van eten, drank, kousen, kleren en schoenen. Hij belooft hen deugd en eer te zullen doen leren, wat een allusie is op het verschaffen van onderwijs⁷⁵, en hen in alles te voorzien. In ruil krijgt hij het vruchtgebruik van het bezit van de kinderen waarmee hij echter ook alle lasten en onderhouds- of reparatiekosten van hun bezit moet betalen.

Samenvattend kan men stellen dat deze staat van goed ons over Pieter Adornes een aantal belangrijke gegevens doet kennen. Hij huwt met een lid van een rijke en invloedrijke Gentse poortersfamilie, maar verliest reeds na amper vijf jaar huwelijk zijn vrouw die hem met twee minderjarige dochtertjes achterlaat. Hij verwerft de houdenisse en de voogdij over zijn kinderen en belegt een deel van hun geld in een rente op de stad Brugge. Dit laatste toont aan dat hij de band met Brugge niet verbroken heeft, evenmin trouwens als met zijn familie. De gebroeders Pieter, Arnoud en Anthuenis blijken elkaar onderling geld schuldig te zijn, wat minstens wijst op blijvende onderlinge contacten.

Deze laatste twee bevindingen worden bevestigd door de staat van goed, opgemaakt na het overlijden van Pieter zelf die, zoals vermeld, gedateerd is op 28 januari 1497 (n.s.).

Uit deze staat leert men opnieuw een aantal gegevens kennen over de familie- en relatiekring waarin de overledene zich bewoog. Deelvoogd is opnieuw Roeland de Baenst, maar ditmaal behoudt hij ook de „staande voogdij”. De aanwezige vrienden en magen zijn minder talrijk dan bij het overlijden van de moeder. Zijn aanwezig: Adriaen de Baenst, meester Guyde de Baenst en Jan Damman. De staat van goed verschaft verder nog een aantal inlichtingen over de broers en zussen van Pieter. Ze bevat b.v. niet alleen het bezit van Pieter Adornes, maar ook dit van zijn inmiddels overleden broer Anthuenis. Bepaalde bezittingen moeten de wezen delen met hun ooms, Jan en Arnoud, terwijl de renten, behorend tot het passief van de erfenis, bovendien nog gegevens bevatten over de andere leden van de Adornes-familie. Er is sprake van Maarten Adornes, prior van de Kartuziers buiten Brugge, Margareta Adornes, behorend tot de Kartuzierinnen buiten Brugge, Catharina Adornes, ingetreden bij de Coletinen te Gent en Louise Adornes, waarover verder niets vermeld staat⁷⁶.

Wanneer men de bezittingen, door Pieter Adornes aan zijn dochters

(74) Over de houdenisse, zie: J. GILISSEN, De houdenisse in het oud-Vlaamse recht, in: *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*, XXXI, 1963, p. 346-402.

(75) Meestal treft men in de staten van goed de belofte tot het doen leren van deugd en eer in samenhang aan met de passus „ter scole doen gaen”.

(76) GAILLIARD, *o.c.*, III, p. 109, vermeldt echter in zijn opsomming van de kinderen van Anselm Adornes en Margaretha Van der Banck dat Louise non was in het St.-Trudoklooster te Brugge.

nagelaten overloopt, dan valt het onmiddellijk op dat vrijwel alle bezittingen, zowel lenen, onroerend goed, renten als huizen, zich meestal in Brugge en omgeving of minstens in West-Vlaanderen bevinden. De lenen die aan Tanne als oudste erfgename toekomen, zijn gelegen te St.-Kruis buiten Brugge, in de nabijheid van Oostkerke en Westkapelle, te „Gentbrugge”⁷⁷, in de stad Brugge en te Koekelare. Daarnaast erft ze echter nog een leen in Ronsele, en worden nog enkele „thiendekins” in leen gehouden van de abt van St.-Quentin⁷⁸. De opbrengst van deze lenen is aanzienlijk, maar gaat integraal naar de oudste broer van Pieter, meester Jan Adornes, die deze lenen bij het huwelijk van Pieter had geschonken op voorwaarde dat hij de opbrengst ervan zelf levenslang mocht behouden.

Het onroerend goed dat aan beide wezen gezamenlijk toebehoort is gelegen te Gentbrugge, te Hertsberge en te Westkerke, terwijl diverse personen hen jaarlijks renten verschuldigd zijn, gewaarborgd op onroerend goed gelegen in de nabijheid van Brugge, nl. op het kasteel „Rebaudenburgh”⁷⁹, op grond in de heerlijkheid Viven⁸⁰ en te Hertsberge in de heerlijkheid Oostkamp. De wezen bezitten verder nog renten op tienden in het bezit van Jan van Huele, toenmalige heer van Lichtervelde en op de stad Brugge, de stad Damme en de Drie Leden van Vlaanderen. Hun huizenbezit situeert zich helemaal in Brugge. Ze erven de helft van het huis tegenover het huis „van der Veeren”, waarvan de andere helft hen reeds uit de erfenis van hun moeder toegefallen was en samen met Jan Adornes bezitten ze het huis „De Witte Poorte” bij de St.-Jansbrug⁸¹. Van hun overleden oom Antoon erven ze renten, waaronder opnieuw een rente op de stad Brugge en op de Drie Leden van Vlaanderen, een aantal huizen te Brugge en een stuk land te Pittem.

Gedelijk kapitaal blijkt niet voorhanden te zijn om diverse redenen. Pieter blijkt n.a.v. zijn „vertrek” grote schulden te hebben gemaakt. Het is niet duidelijk op welk vertrek hier gealludeerd wordt. Misschien bedoelt

(77) Bedoeld wordt de heerlijkheid Gentbrugge in de parochie van Ruddervoorde, in de buurt van Hertsberge (RAB, Burg Brugge, nr. 1, leenregister 1435).

(78) Het betreft hier de abdij van Saint-Quentin-en-l'Île. Zie: C. DESMAZE, L'abbaye de St.-Quentin-en-l'Île, O.S.B., fondée à St.-Quentin-en-Vermandois, étude historique, in: *Mémoires des sociétés académiques de St.-Quentin*, 1874, p. 402-441, en C. GOMART, L'abbaye de St.-Quentin en l'Isle, in: *Études Saint-Quentinoises*, IV, 1870-1873, St.-Quentin, 1873, pp. 155-356.

(79) In mei van 1488 doet dit kasteel dienst als verblijfplaats voor soldaten waarvan de soldij uitbetaald wordt door de stad Brugge. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *o.c.*, VI, p. 302.

(80) De heerlijkheid Viven was gelegen op het grondgebied van de vroegere gemeente Sint-Kruis, van 1971 tot 1977 stad Brugge, thans stad Damme, cf. R. BOTTERBERGE, *Geschiedenis van het kerkdorp Vivenkapelle*, Vivenkapelle, 1985, en K. DE FLOU, *Woordenboek der toponymie van westelijk Vlaanderen, Vlaamsch Artesië, het land van den Hoek, de graafschappen Guines en Boulogne en een gedeelte van het graafschap Ponthieu*, XVI, Brugge, 1935, kol. 521-525.

(81) Het huis „De Witte Poorte” wordt ook in de door Gilliodts Van Severen, *o.c.*, *Introduction*, p. 488, p. 507 aangehaalde bronnen gesitueerd bij de St.-Jansbrug. Thans kan men aan dit huis nog het wapen terugvinden van de familie Van der Banck, waartoe Margareta, de vrouw van Anselm Adornes, behoorde, zie: GEIRNAERT, *o.c.*, p. 111.

men zijn reis naar Jeruzalem, waarvan hoger sprake of misschien houdt zijn vertrek verband met de toenmalige politieke situatie en is hij op een bepaald ogenblik uit Gent vertrokken omwille van zijn politieke gezindheid. Een andere mogelijkheid tenslotte is dat met deze passus allusie wordt gemaakt op zijn intrede bij de Franciscanen. Voorlopig echter blijft men in het ongewisse over de aard van dit heengaan.

De twee andere oorzaken van het gebrek aan contant geld zijn meer expliciet. Men leert dat de huizen te Brugge omtrent drie jaar onverhuurd zijn blijven staan, wat wellicht verband houdt met de economische crisis die mede veroorzaakt werd door de politieke conflictsituatie. Tenslotte wordt als oorzaak aangehaald dat de stad Brugge een achterstand in betaling had van drie jaar, wat inderdaad een relevante bedenking is, vermits de wezen in het bezit waren van verschillende renten op de stad.

Het laatste bestanddeel van de activa van deze staat van goed wordt gevormd door een nauwkeurige beschrijving van juwelen, lijnwaad en andere zaken uit de inboedel die voor de wezen bewaard werden⁸². Het zijn stuk voor stuk kostbare luxe- en siervoorwerpen waaronder een gouden ketting, gouden ringen, een zilveren zegel, lakens, zitkussens en tapijtwerk, voorzien van het wapen van de Adornes, een wagen met bijhorende bekleding en allerlei huisraad. Een dergelijke nauwgezette beschrijving wijst op het belang dat men aan deze kostbare en kunstzinnige voorwerpen hechtte. Een bemerking die eveneens geldt voor de staat van Catharina Utenhove die ook tal van sieraden, naast schilderijen en luxe-uitvoeringen van getijdenboeken, bevatte. Tot de passiva van de staat behoort een rente van Jasper Utenhove en bovengenoemde renten aan de broers en zussen van Pieter Adornes, evenals een aantal renten waarmee het bezit belast was. Men is ook nog doodgeld verschuldigd aan de gilde van St.-Sebastiaan te Gent, waarvan de overledene lid was. De wezen tenslotte moeten elke palmzondag aan de twaalf arme vrouwen, wonend bij de Jeruzalemkapel te Brugge, een pint wijn en een wit brood met daarin een stuiver schenken, terwijl de kapelaan een dubbele prebende krijgt. Dit laatste illustreert nogmaals de band die Pieter Adornes, ondanks zijn huwelijk in een Gentse poortersfamilie, met Brugge, en hier in het bijzonder met de Jeruzalemstichting bleef bewaren⁸³.

De verdere evolutie van het bezit van beide wezen kan men nog volgen aan de hand van de „verhoysatinghe” van 19 mei 1501⁸⁴, die de verdeling beschrijft tussen Tanne en Anthonine Adornes, beide nog onder voogdij van Roeland de Baenst, van de erfenissen van hun moeder, hun vader, hun oom Antheunis en hun grootmoeder Elisabeth de Baenst.

(82) Op het belang van deze beschrijving wezen reeds BOONE, DUMON en REUSENS, *o.c.*, p. 152.

(83) In het fonds familiepapieren, bewaard op het stadsarchief te Gent, bevat nr. 21 onder de naam „Adourne” o.m. vier oorkonden die aangeven hoe een rente, oorspronkelijk verkocht door de stad Gent op 24 februari 1469 (n.s.), telkens van eigenaar verandert tot ze uiteindelijk in handen komt van Jan Adornes op 12 april 1508 (n.s.) die ze aanwendt „ten behouwe van der cappelle van Jherusalem binnen Brugghe”.

(84) SAG, reeks 330, nr. 42, f° 54r°-v°.

Deze beschrijving bevestigt uiteraard het beeld van de twee staten van goed. De ouders van de wezen beschikten over een gediversifieerd bezit : onroerend goed en renten in West- en Oost-Vlaanderen, vooral rond Brugge en Gent, renten op de stad Brugge, Damme en de Drie Leden van Vlaanderen en huizenbezit in Brugge en Gent zelf. Men leert wel dat de losrente die Pieter Adornes na de dood van zijn vrouw op de stad Brugge kocht, na een overeenkomst met de stad, omgezet wordt in een lijfrente op de langstlevende van beide wezen, rekening houdend met het „lang geld” waarmee de rente gekocht was.

Men kan zich voorstellen dat deze verdeling zich na verloop van tijd opdroog. Zelfs al bleven de meisjes nog onder voogdij, dan kan het toch met het oog op het afsluiten van een gepast huwelijk, opportuun geweest zijn precies te weten over welk bezit elk van hen beschikte.

Het huwelijkscontract tussen Anthonine en ridder Jan van Caudenhove staat geakteerd in de Gentse schepenregisters van gedele op datum van 29 juni 1509⁸⁵. Het zijn met name de ouders van de bruidegom, nl. Gheerolf van Caudenhove en jonkvrouw Margareta Wouters, dochter van Willem, die voor de schepenbank verschijnen en hun zoon een aantal bezittingen beloven n.a.v. zijn huwelijk⁸⁶. De ouders van Jan leven beide nog en beschikken nog vrij over hun bezit. Daarom beloven ze hem bij zijn huwelijk reeds een groot aantal bezittingen, waarop hij mag rekenen wanneer beiden gestorven zijn. Wanneer Jan of zijn wettige erfgenaam echter sterft voordat beide ouders gestorven zijn, moeten de bezittingen teruggegeven worden, weliswaar met behoud van de bijleving voor Anthonine. Interessant is ook de passus waarin de ouders van Jan beloven het koppel gedurende vier jaar in hun huis de kost te zullen geven. Wanneer zij echter niet zolang daar willen wonen en op zichzelf willen gaan wonen, zullen ze hen jaarlijks gedurende die termijn 4000 d. gr. betalen. Ze beloven tevens alle kosten van de bruiloft te zullen betalen, welke kost geenszins mag onderschat worden⁸⁷.

Ook van het contract n.a.v. het huwelijk tussen Tanne Adornes en Melchior de Wale zijn de bepalingen bewaard. Het ontwerp werd opgesteld op maandag 26 april 1501. De volgende dag stuurde Wulfaert van

(85) SAG, reeks 330, nr. 44, f° 48v° ; f° 50v°-51v°.

Dat ook de familie Van Caudenhove tot de zeer goeode toplaag behoorde, blijkt o.m. uit de staat van goed van Gheerolf Van Caudenhove en zijn echtgenote Lievijne Van den Nieuwerborch, grootouders van Jan : SAG, 330, nr. 33, f° 64-65v°, 5 jan. 1476, (n.s.).

(86) Ouders mochten hun kinderen ter gelegenheid van hun huwelijk goederen schenken, maar deze goederen moesten achteraf door de kinderen opnieuw in de nalatenschap van de ouders worden ingebracht, indien zij tenminste als erfgenamen wilden opkomen. Ze konden ook met hun gift buiten de nalatenschap blijven, cf. MEIJERS, *o.c.*, p. 52-53.

(87) Ter vergelijking : het handboek nr. 6 uit het familiefonds (gedateerd : 1506), bewaard op het stadsarchief van Gent, geeft een nauwkeurige opsomming van aard en omvang van de kosten, gedaan n.a.v. de bruiloft van de mersnier Jan Heindricx met Joanna Doens. In het totaal werd 9228 d.gr. uitgegeven, onderverdeeld in diverse rubrieken zoals kleren, sieraden, vergoeding van priesters, koster en baljuw van de kerk, maaltijdkosten, vergoeding voor de „speelieden” en de kok, tapijten, enz.

Lichtervelde, echtgenoot van één van Pieters zusters, de inhoud ervan naar Jan Adornes, met een begeleidend briefje⁸⁸. Het stuk is getiteld „Memorie int corte van de pointen besproken int huwelic van Melchior de Wale f. Andries ende Tannekin de dochtere mer Pieter Adournes bij vrienden ende maghen”. Ook hierin is geen sprake van een inbreng van Tanne. Andries de Wale gaf zijn zoon boven diens inkomen uit de erfenis van zijn overleden moeder, jaarlijks ongeveer 16.800 d. gr., nog het volledig genot over de heerlijkheid *Venissy*, te Zvevegem⁸⁹, waaraan een jaarlijks inkomen van ongeveer 7.200 d. gr. verbonden was. Voorts kreeg hij nog verscheidene andere leengoederen, waarvan Andries echter het levenslang vruchtgebruik behield. Andries de Wale beloofde eveneens het getrouwde stel nog gedurende vier jaar in zijn eigen huishouden de kost te zullen geven. Hij zou ook instaan voor de kosten van het huwelijksfeest en voor de betaling van de kleren van bruid en bruidegom. De precieze datum van het huwelijk was toen, aldus Van Lichtervelde in zijn brief aan Jan Adornes, nog niet vastgesteld. Het huwelijk werd naar alle waarschijnlijkheid gesloten kort na de „verhoorsatinge” van 19 mei 1501, die wellicht in functie van dit huwelijk is opgesteld.

De verklaring voor dergelijke eenzijdige huwelijkskontrakten ligt dan ook voor de hand. Door het huwelijk werden beide meisjes ontvoegd en normaliter in het bezit gesteld van hun goederen. Er hoeft dus geen garantie meer gegeven te worden.

Verder beschikken wij nog over twee akten waarin Tanne en Anthonine, voorzien van de toestemming van hun respectievelijke echtgenoten, hun voogd, Roeland de Baenst, kwijschelden van zijn voogdij en het beheer dat hij had over hun bezit. Zij verklaren dat hij het geld en de juwelen die hij bij zich in bewaring had, betaald heeft en op behoorlijke wijze rekenschap gegeven heeft. Tanne doet dit op 26 juli 1509⁹⁰ en Anthonine op 8 november 1509⁹¹. De kwijschelding van Tanne gebeurt dus wel een hele tijd na haar huwelijk maar dit kan waarschijnlijk verklaard worden uit de overweging dat Roeland de Baenst voogd van beide meisjes was en dat ondanks het feit dat de verdeling schriftelijk netjes vastgelegd was, Roeland wacht met de rekening in te dienen tot beide getrouwd zijn.

Vermelden we tenslotte nog dat de Gentse schepenregisters van gedeelte uit het eerste decennium van de 16de eeuw ook nog melding maken van de betrokkenheid van twee andere kinderen van Anselm Adornes, nl. Arnoud en Marie, in een aantal erfenzaken.

Zo worden b.v. op verzoek van Arnoud die optreedt in naam van zijn zuster Marie Adornes, als weduwe van Joos de Baenst, en haar kinderen een aantal getuigen door de schepenen opgeroepen⁹². Deze getuigen moeten zich uitspreken over de geldigheid van een rechtsregel te Gent. Ze moeten met name verklaren, op grond van de vroegere praktijk, of het tot de vroegere privileges en vrijheden van de stad behoort dat de

(88) SAB, *Depot De Limburg Stirum*, Cart. Jan Adornes, f. 123.

(89) DE FLOU, *o.c.*, kol. 215, s.v. *Venetien*.

(90) SAG, reeks 330, nr. 44, f° 54r°.

(91) *Ibid.*, f° 11v°.

(92) SAG, reeks 330, nr. 42, f° 48v°, 24 mei 1502.

schepenen van gedele door „purge” kennis kunnen nemen van de poorterlijke sterfhuizen van de stad⁹³. Dertien getuigen⁹⁴ verklaren bij eed dat deze rechtsregel inderdaad geldt, waarna Arnoud Adornes, op zijn verzoek, hiervan een akte verwerft.

Wellicht houdt dit optreden verband met een rechtsgeding⁹⁵ dat jonkheer Jan van der Gracht aanspant tegen zijn schoonzus, Marie Adornes, en tegen de voogden van haar kinderen, nl. meester Jan Pieters en Andries de la Coste⁹⁶, n.a.v. de erfenis nagelaten door Joos de Baenst.

7. Pieter IV Adornes : een terugblik

Bij een terugblik op het leven van Pieter IV Adornes valt op hoe dit vastgeankerend ligt in de familiale tradities en gelieerd blijft aan het wel en wee van het huis van Bourgondië waarmee de Adornes op ondubbelzinnige wijze verbonden gebleven zijn. Pieter IV Adornes is misschien niet onmiddellijk de meest voor de hand liggende onder de Adornes om tot onderwerp van een aparte studie gepromoveerd te worden, toch intrigeert zijn levensloop.

Zijn afstamming maakte immers van hem potentieel een personage waarvan kon verwacht worden dat het een belangrijke rol zou spelen in zijn geboortestad Brugge en zelfs in het graafschap Vlaanderen. Wanneer Pieter geboren wordt regeert nog steeds Filips de Goede en bereikt de luister van de Bourgondische spektakelstaat in de Nederlanden en zeker te Brugge een hoogtepunt⁹⁷. Pieter zet zijn eerste stappen in een stad en een land die meer dan ooit als „terres de promission” mogen gekwalificeerd worden. De dood van Pieter IV Adornes valt echter samen met de afloop van een der zwartste episodes uit Vlaanderens geschiedenis : de burgeroorlog tegen Maximiliaan van Oostenrijk. Pieter heeft zich dan echter allang uit de wereld teruggetrokken : een reactie die vele Adornes voor en na hem gehad hebben.

Is zijn levensloop dan één verhaal van teleurgang en sociale afgang geworden? We geloven het niet : nog in 1483 wanneer de jonge Pieter, vermoedelijk opgeleid voor de internationale handel, huwt met Catherina

(93) De uitwinning of purge van een sterfhuis dient om tot verdeling te komen en om niet opgekomen erfgenamen blijvend uit te sluiten. Met een tussenruimte van veertien dagen wordt drie maal de vierschaar in het sterfhuis gespannen en een vierde rechtszitting vindt plaats in de daaropvolgende gewone vierschaar. MEIJERS, *o.c.*, p. 79-80.

(94) De dertien opgeroepen getuigen worden bij name genoemd, terwijl ook hun leeftijd wordt vermeld. Het betreft de volgende personen : Joes Triest, 43 j. ; Jan Van der Kethulle, 47 j. ; Daneel Goetghebuer, 62 j. ; Gheerd Van der Heyen, 59 j. ; Jan Beys doude, 70 j. ; Willem De Vos, 73 j. ; Claeys De Ghier, 83 j. ; Martin Van den Bundere, 50 j. ; Jan Van der Eecke, 47 j. ; Jan Van den Walle, 67 j. ; Lievin Van Pottelsberghe, 30 j. ; Daneel Van den Hove, 53 j. ; Jeronimus Mannins, 44 j.

(95) SAG, reeks 330, nr. 42, f° 31r°-v°, 15 febr. 1503 (n.s.).

(96) Andries de la Coste was de tweede echtgenoot van Agnes Adornes, enige dochter van Arnoud. GEIRNAERT, *o.c.*, p. 33-34 en GAILLIARD, *o.c.*, III, p. 114.

(97) W. PREVENIER en W. BLOCKMANS, *De Bourgondische Nederlanden*, Antwerpen, 1983, p. 223.

Utenhove, lijkt hem zowel op materieel als geestelijk vlak een mooie toekomst weggelegd. Door zijn huwelijk met een Gentse Utenhove blijft Pieter immers in hetzelfde door en door Bourgondische milieu: een sociale en economische elite van ambtenaren en handelaars die aan hun collaboratie met de centrale Bourgondische staat hun definitieve sociale opgang te danken hebben, en die zich duidelijk boven de traditionele stedelijke elite van kleinhandelaars en ambachtsmeesters, wier horizon doorgaans ophoudt bij de stadspoorten, verheffen. Het is wellicht een treffend detail dat in het gezin Pieter Adornes - Catharina Utenhove de overgrootvader van elk van beide echtelieden het tot algemeen ontvanger van Vlaanderen en Artesië heeft gebracht.

Dat de particularistische reactie op de tijdelijke zwakte van de centrale staat in de families Adornes en Utenhove brokken heeft gemaakt kan men bezwaarlijk verrassend noemen. De band tussen dit maatschappelijk geweld en Pieters spirituele inkeer kan al even moeilijk geloofwaardig worden. Of het echter een ongoochelde, verbitterde Pieter Adornes was die als minderbroeder-observant in 1496 definitief van de wereld afscheid nam, delen de bronnen niet mee. Uit de afwikkeling van zijn nalatenschap en die van enkele andere familieleden, en uit de samenstelling van het gezelschap van vrienden en magen dat hiermee begaan was, blijkt echter hoe weinig in feite de Adornesfamilie aan sociaal prestige en economische onderbouw heeft moeten inboeten: naast hun bezitters hebben ook kapitalen en beleggingen een duidelijke eigen genealogie⁹⁸.

Marc Boone (Rijksuniversiteit te Gent)
Marianne Danneel (Aspirant N.F.W.O.)
Noël Geirnaert (Stadsarchief te Brugge).

(98) F. BRAUDEL, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle. Tôme 2: les jeux de l'échange*, Paris, 1979, p. 428.